

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ЛЕКЦІЯ

з навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки оперативно-розшукової діяльності» вибіркового компонент освітньої програми третього (доктора філософії) освітньо-наукового рівня вищої освіти

081 Право

за темою Етапи становлення та напрями розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.10.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 18.10.2023 № 9

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.10.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 9 ХНУВС (протокол від 16.10.2023 № 8)

Розробник:

1. Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Пчолкін В.Д.

Рецензенти:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

2. Доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко О.Л.

© Пчолкін В.Д. 2023

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023

План лекції

- 1. Етапи становлення теорії оперативно-розшукової діяльності.**
- 2. Сучасний стан та напрями розвитку теорії ОРД в Україні.**

ЛІТЕРАТУРА :

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. №2135–ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Закон України «Про Національну поліцію України».
5. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» прийнятий 3 квітня 2003 року N 661-IV
6. Закон України «Про службу безпеки України» прийнятий 25 березня 1992 року N 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1992, №27, ст.382.
7. Закон України «Про державну таємницю» прийнятий 21 січня 1994 року N 3855-ХІІ
8. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» прийнятий 26.12.2002 року N 374-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 374. Ст. 482.
9. Закон України «Про розвідку» прийнятий 17 вересня 2020 р. N 912-IX // Відомості Верховної Ради України. 2020.
10. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
11. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
12. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5
13. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / О.М. Бандурка О.М. Харків : Золота миля. 2012. 620 с.
14. Дидоренко Э.А., Кириченко С.А., Разовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве: Монография. Луганск: РИО ЛИВД, 2000.

15. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність: Вступ до курсу / ОІВС МВС України. Одеса, 1999. 56 л.
16. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: науково-практичний коментар / за заг. ред. Мацюка В.Я.: кол авторів В.Д. Пчолкін та ін. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 268 с.
17. Пчолкін В. Д. Методологія пізнання в теорії ОРД. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 2. 2011. С. 296–302.
18. Пчолкін В. Д. Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності за роки незалежності в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Спец випуск, Незалежній Україні 20 років. № 2 (53). 2011. С. 113–121
19. Пчолкін В. Д. Роль І. П. Козаченка в становленні та розвитку ОРД в Україні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 821–826. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11aomoms.pdf>
20. Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Історичні й теоретико-методологічні аспекти інтеграції та диференціації кримінально-правових наук. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 1082. Серія «Право». Вип. № 6. С. 13–17.
21. Пчолкін В. Д., Янович Ю. П. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. *Форум права*. 2011. № 4. С.611–616)
22. Pchelkin V. D. Theoretical-Legal Problems of Operational-Search Activity in Ukraine / Pchelkin V. D. // *The Legal System of Ukraine. Past, Present and Future: in five volume* / National Academy of Legal Sciences of Ukraine; [general editor V. Ia. Tatsyi; editor and translator of the English edition William E. Butler]. – Volume V. Criminal-Law Sciences. Urgent Problems of Combatting Criminality in Ukraine / general editor of volume V V.V. Stashis. – Kyiv: Editorial office of the journal “Law of Ukraine”; Kharkiv: Pravo, 2013. - §6/3 of section 6. – Pp. 399–415.

Інформаційні ресурси

– Національна парламентська бібліотека України.

офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.

Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. www.minjust.gov.ua – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.

<http://www.mvs.gov.ua>– офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.

<http://www.nbuv.gov.ua>– Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

<http://www.police.ua> – Форум працівників МВС України.

<http://www.portal.rada.gov.ua>– офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

– єдиний реєстр судових рішень в Україні.

<http://www.scourt.gov.ua>– офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

1. Етапи становлення теорії оперативно-розшукової діяльності.

Останнім часом у наукових дослідженнях приділяється значна увага проблемам інтеграції та диференціації кримінально-правових наук. Значним катализатором цих процесів став КПК України 2012 року, який створив нову парадигму застосування матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесуальному доказуванні. До найбільш істотних новел чинного кодексу слід віднести розширення можливостей використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі та визначення нових підходів отримання та оцінки доказів у кримінальному провадженні.

Наукове обґрунтування й теоретичні дослідження проблем використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності в розкритті злочинів через їх закритість проводилось по-різному (у більшості випадків – автономно) у традиційних рамках кримінально-правових, кримінальних процесуальних, криміналістичних та інших галузей знань.

В юридичній літературі поширеним є твердження, що оперативно-розшукову діяльність з іншими науками кримінально-правового циклу, зокрема криміналістикою, об'єднує спільний об'єкт дослідження, яким стають два взаємно пов'язані види людської діяльності (негативна й позитивна): «злочинна діяльність – діяльність з виявлення, розслідування і попередження злочинів». Кожна з названих наук вивчає цей об'єкт під кутом зору покладених на неї завдань, що, з одного боку, їх об'єднує (інтегрує), а з іншого – диференціює. Таким чином, процеси інтеграції та диференціації кримінально-правових знань зумовлені насамперед спільним об'єктом дослідження, у якому кожна з наук має свій предмет дослідження.

Тому теорія оперативно-розшукової діяльності, кримінальний процес і криміналістика є найбільш близькими з теоретичного та практичного погляду юридичними науками. Багато спільного є і в історії їх розвитку, тактиці й методиці проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Окремі аспекти інтеграції та диференціації кримінально-правових наук та історія їх розвитку розглядались у наукових роботах фахівців із криміналістики, кримінального процесу та теорії оперативно-розшукової діяльності, серед яких такі відомі вчені, як О.М. Бандурка, Р. С. Белкін, М. В. Даньшин, Е. О. Дідоренко, В. А. Журавель, О. В. Капліна, І. О. Клімов, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. А. Лукашов, М. А. Погорецький, В. І. Попов, В. Д. Пчолкін, Б. Г. Разовський, Г. К. Сінілов, Р. Л. Степанюк, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, О. Н. Ярмиш та ін.

Важливі загальнотеоретичні проблеми інтеграції оперативно-розшукової діяльності фахівці в галузях криміналістичної та кримінально-правової теорії намагалися показати у відкритій літературі, що значно ускладнювало конкретний виклад сутності цих проблем, особливо, якщо йшлося про негласні сили, засоби й заходи протидії злочинності. Тривалий час значна частина криміналістів

вважала оперативно-розшукову діяльність та її теорію частиною криміналістики.

Дійсно теорія оперативно-розшукової діяльності своє становлення пройшла на теоретичній і практичній базі криміналістики. Про це свідчить її багатовікова історія. Ще у 20-х роках минулого століття в серії теоретичних статей професора юридичного факультету МДУ, відомого криміналіста І. М. Якімова під назвою «Сучасне розшукове мистецтво» вперше зазначалось про наукові передумови «теорії розшукового мистецтва». На думку вченого, «розшукове мистецтво має бути віднесене до числа найтяжчих мистецтв, тому що його об'єктом є не мертвий матеріал..., а людина. У цьому сенсі воно ближче до військового мистецтва, бо те й інше спирається на знання психології як окремої людської особи, так і мас». Як будь-яке мистецтво, пошукове мистецтво має свою теорію.

Передумовами теорії розшукового мистецтва, на думку І. М. Якімова, є: 1) наука кримінального права, саме та її галузь, яка називається криміналістикою (криміналістична техніка й криміналістична тактика); 2) знання сучасної злочинності та злочинного середовища; 3) особисті якості та властивості, необхідні для особи, яка бажає вивчити це мистецтво».

До числа окремих криміналістичних теорій належить криміналістичне вчення про розшук. І. М. Якімов, В. І. Громов та інші автори того часу стверджували, що існують гласні й негласні форми застосування даних криміналістики і що негласний розшук є частиною єдиної діяльності з розкриття й розслідування злочинів. Тому вони справедливо вважали, що прийоми й методи криміналістики мають бути не тільки засобами розслідування, але й оперативно-розшукової діяльності.

І. М. Якімов значну увагу приділяв тактиці й методиці проведення оперативно-розшукової діяльності, стверджуючи, що розшук має здійснюватися як гласними, так і негласними засобами. Аналогічно трактував сутність розшуку В. І. Громов, вважаючи його не тільки складовою частиною дізнання, а й окремим самостійним актом цього дізнання з притаманними йому особливими прийомами розслідування: негласним розшуком, стеженням і спостереженням (Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений. Москва, 1929. 172 с.).

У 1949 році А. І. Вінберг і Б. М. Шавер першими зробили спробу звузити поняття розшуку в криміналістиці й віднесли до нього розгляд питань розшуку відомого правоохоронцем злочинця та викрадення цінностей. М. В. Терзієв доповнив зміст розшуку в криміналістиці розшуком особи, яка зникла безвісти (Терзиев М. В. Настольная книга следователя. Москва, 1949).

Початок фундаментальної теоретичної розробки питань розшуку в криміналістиці й слідчій практиці поклав В. І. Попов. На його думку, розшукова діяльність, здійснювана з метою розкриття злочинів, має самостійний характер. У широкому сенсі – це частина оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється в допомогу слідству. В. І. Попов ставив знак рівності між поняттями розшукової та оперативно-розшукової діяльності, вважаючи, що розшук природно переплітається зі слідчими діями, але не дублює їх,

здійснюється із застосуванням спеціальних розшукових прийомів оперативними працівниками органів дізнання¹.

Як доречно зауважив Р. С. Белкін, викладені положення мають не тільки практичний, але й теоретичний характер. Разом із положеннями, висунутими І. М. Якимовим, В. І. Громовим, А. І. Вінбергом, Б. М. Шавером, М. В. Терзієвим, вони склали основу майбутнього криміналістичного вчення про розшук, розробці якого В. І. Попов присвятив низку своїх робіт, у тому числі й докторську дисертацію.

У дослідженнях наступних поколінь криміналістів також розроблялися окремі питання, спрямовані на вдосконалення тактико-методологічної основи оперативно-розшукової діяльності як негласної частини криміналістики. Р. С. Белкін стверджував, що кримінально-процесуальна та оперативно-розшукова діяльність базуються на загальній науковій основі саме служить криміналістика².

Тому В. П. Колмаков і О. Н. Колесніченко, визначаючи предмет слідчої тактики, відносять до нього, зокрема, прийоми й методи проведення не тільки слідчих дій, але й оперативно-розшукових заходів^{3; 4}.

У наступних роботах інших відомих криміналістів так чи інакше досліджувалися теоретичні проблеми оперативно-розшукової діяльності. Розглядаючи оперативно-розшукову діяльність у межах предмета криміналістики, науковці не тільки розкрили її щільний зв'язок із тактикою та методикою розслідування, але й показали самостійність цих двох напрямів протидії злочинності. Надалі підкреслювалось, що в оперативно-розшуковій роботі деякі криміналістичні та спеціальні оперативні засоби й методи застосовуються для непроцесуальних дій із метою попередження злочинів, виявлення фактичних даних, які в процесі досудового слідства можуть бути використані як докази, сприяти встановленню та розшуку злочинця. Підкреслювалось взаємне збагачення тактики й методики розслідування злочинів та оперативно-розшукової роботи⁵.

Звернемо особливу увагу на те, що з прийняттям 1958 року Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік уперше стали визначати оперативно-розшукову діяльність органів дізнання державною функцією в боротьбі зі злочинністю. Саме в ці роки відновилися теоретичні дослідження з проблем оперативно-розшукової діяльності. Багато науковців почали визначати її місце в системі наукових знань. Численні дослідження вчених послужили основою для диференціації наукових знань, а також серйозним обґрунтуванням необхідності визначення свого предмета й

¹ Попов В. И. Розыскная деятельность в системе уголовного процесса и криминалистики. *Ученые труды КазГУ*. Алма-Ата, 1967. Т. 8. Сер. юридическая. Вып. 8. Розыск в широком смысле.

² Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 2 : Частные криминалистические теории. Москва: Юристь, 1997. 464 с.

³ Колмаков В. П. Следственный осмотр. Москва: Юрид. лит. 1969. 196 с.

⁴ Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 30 с.

⁵ Криминалистика : учебник / под ред. А. И. Винберга. Москва: Госюриздат, 1959. 512 с.

виділення теорії оперативно-розшукової діяльності в самостійну наукову галузь.

Особливий внесок у становлення й розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності зробили її засновники. Теоретичні дослідження радянських часів проклали шлях створенню основних рис та особливостей наукової методології теорії оперативно-розшукової діяльності. У результаті проведених різними науковими колективами досліджень набуло фундаментальної розробки чимало важливих і принципових питань цієї галузі знань. На науковій основі були розроблені та запропоновані визначення об'єкта, предмета, методів і форм оперативно-розшукової діяльності, сформульовані найважливіші вихідні положення оперативної роботи, основи загальної та спеціальної методики й тактики виявлення, попередження та розкриття злочинів, а також інших напрямів цієї діяльності. Під час накопичення матеріалів, узагальнення емпіричних даних і теоретичного осмислення фактів формувалися відповідні наукові поняття, склалися уявлення щодо основних методологічних питань теорії оперативно-розшукової діяльності як самостійної галузі наукових знань.

Найважливішим внеском до цього процесу стали фундаментальні праці професора А. Г. Лекаря (Основные направления развития теоретических основ оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. *Труды ВШ МВД СССР*. Москва, 1968. № 7. С. 17–21), який здійснив дослідження широкого кола теоретичних проблем оперативно-розшукової діяльності. Необхідно відзначити, що засновники теорії оперативно-розшукової діяльності в питанні визначення її сутності та змісту акцентували увагу на тому, що вона має не тільки суто практичний, прикладний характер, а й потребує теоретичного узагальнення.

За твердженням Д. В. Гребельського (О разработке научных основ оперативно-розыскной деятельности. *Вопросы совершенствования оперативной работы*: тр. Омской высш. шк. милиции. Омск, 1973. С. 33–42), оперативно-розшукова діяльність є науково обґрунтованою системою розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими на те підрозділами й посадовими особами переважно негласними засобами й методами з метою ефективної боротьби зі злочинністю.

У середині 70-х років минулого століття в працях В. А. Лукашова, серед яких «Введение в курс дисциплины Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел» були сформульовані положення, згідно з якими до змісту оперативно-розшукової діяльності входили не тільки система гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, а й заходи організаційно-управлінського та організаційно-тактичного характеру.

У 1975 році Г. К. Сінілов видав першу монографію – «Правовые, информационные и тактические основы ОРД советской милиции», присвячену дослідженню предмета, методів і системи теорії оперативно-розшукової діяльності, що цілком можна вважати датою народження самостійної галузі юридичної науки. Такий висновок одержав визнання й підтвердження видатного криміналіста професора Р. С. Белкіна.

У наступному десятиріччі теорія оперативно-розшукової діяльності активно розвивалася як єдина самостійна наука. У цей період були проведені комплексні дослідження практики застосування оперативно-розшукових засобів і методів у боротьбі з груповою та рецидивною злочинністю; ефективності основних форм оперативно-розшукової діяльності; була розроблена та впроваджена як експеримент інформаційно-пошукова система оперативно-розшукового призначення. Відбувалося активне узагальнення емпіричного матеріалу в багатьох докторських, кандидатських дисертаціях і монографіях.

У 90-ті роки минулого століття, базуючись на новій концептуальній основі, розроблюваній з урахуванням політичних і соціально-економічних перетворень, еволюції криміногенної ситуації, наукові колективи країн СНД знову активізували свою функцію теоретичного й методичного забезпечення оперативно-розшукової практики боротьби зі злочинністю, зміцнення й розвитку методологічної основи теорії оперативно-розшукової діяльності;

Із розробленням та прийняттям серії законів, що регламентують легітимність оперативно-розшукової функції у протидії злочинності, її становище як самостійної галузі знань зміцнилося. За визначенням професора І.П. Козаченка (Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби із злочинністю: навч. посіб. Київ: УАВС, 1995. 44 с.), ця специфічна сфера діяльності правоохоронних органів отримала державно-правовий статус. Визнання оперативно-розшукової діяльності окремим видом діяльності в боротьбі зі злочинністю закріпило уявлення про самостійний і суто специфічний характер оперативно-розшукової функції, відмінний від адміністративно-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої функції.⁶

Для всіх науковців і практиків, які займаються дослідженням теорії оперативно-розшукової діяльності, безперечним став той факт, що вона являє собою окрему галузь наукового знання. За визначенням Г. К. Синілова, теорія оперативно-розшукової діяльності – це наука, яка досліджує закономірності механізму вчинення злочинів і протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, оцінки та використання фактичних даних про них, яка розробляє правові, організаційні, методичні й тактичні основи з ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів у боротьбі зі злочинністю⁷.

Подальші наукові розробки вчених підтвердили, що ця діяльність зумовлена потребами боротьби зі злочинністю і є системою пошукових, розвідувальних (контррозвідувальних) заходів, здійснюваних відповідно до вимог законів і підзаконних нормативно-правових актів, із метою вчасного запобігання, виявлення, швидкого й повного розкриття та розслідування

⁶ Пчолкін В. Д. Роль І. П. Козаченка в становленні та розвитку ОРД в Україні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 821–826. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11aomoms.pdf>

⁷ Климов И. А., Синилов Г. К. Методология развития теории и совершенствования практики ОРД в условиях современного российского общества. *Актуальные вопросы теории и практики оперативно-розыскной деятельности*: тр. Акад. упр. МВД России. 2001. С. 31–43.

злочинів і пошуку осіб, які їх вчинили, а також осіб, які ухиляються від слідства, суду та виконання вироку. Це свідчить про те, що оперативно-розшукова діяльність як кримінальний процес та криміналістика знаходить широке застосування у розв'язанні завдань кримінального судочинства й забезпечує реалізацію кримінально-процесуальних норм⁸; ⁹.

На сучасному етапі простежуються тенденції подальшої інтеграції наук кримінально-правового циклу. Ці процеси пов'язані з реформуванням кримінального процесуального законодавства України. І для цього існує певне підґрунтя, оскільки протягом останніх десятиліть багато науковців і практиків у галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, серед яких Е. О. Дідоренко, С. О. Кириченко, Б. Г. Разовський, В. Д. Пчолкін, Ю. П. Янович та ін., звертали увагу на неприпустимість самої можливості існування в правовій державі ситуації, коли уповноважені на те органи ніби отримують у кримінальному судочинстві докази в непроцесуальній формі.

Безумовно, прийняття законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та інших нормативних актів сприяло зміцненню правової основи та легітимності оперативно-розшукової діяльності, відбиваючи процеси приведення законодавства до відповідності із реаліями сучасності. Разом із тим, розмежування діяльності щодо розкриття злочинів на процесуальну й оперативно-розшукову призвело до інших проблем. Оскільки перевірка й оцінка доказів відбуваються на стадії досудового розслідування, то вони формулюються й допускаються слідчим. Але статус отриманих у ході оперативно-розшукової діяльності фактичних даних був не зовсім визначений, що доволі часто провокувало виникнення перешкод на шляху їх використання у вигляді доказів. Перед розробниками чинного Кримінального процесуального кодексу України гостро постала проблема визначення процесуального статусу оперативно-розшукової діяльності. Вирішення цієї проблеми знайшло своє відбиття в нормах прийнятого кодексу, визначених у розділі 21 КПК України як «Негласні слідчі (розшукові) дії». На думку законодавця, визнання процесуального статусу оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві в частині виявлення та фіксації доказів шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій не призвело до будь-якої ломки основних принципів кримінального процесу в контексті його цілей і завдань. Наведена в Кримінальному процесуальному кодексі України класифікація негласних слідчих (розшукових) дій закріпила процесуальний статус уже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, систематизувала й класифікувала їх залежно від юридичної природи, законодавчих приписів, повноважень,

⁸ Капліна О. В. Проблеми реформування кримінального судочинства України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : наук.-практ. семінар (23 жовт. 2009 р.). Харків: Ін-т підготовки юрид. кадрів для СБУ НЮАУ ім. Ярослава Мудрого ; Оберіг, 2009. С. 43–46.

⁹ Швець В. Д. Кримінально-процесуальне законодавство України: концепція і парадигми сучасності. *Теорія та практика кримінального судочинства*: матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 травня 2011 р.). Харків: ХНУВС, 2011. С. 17–19.

функцій і меж застосування в боротьбі зі злочинністю. Ця класифікація співвідноситься з переліком оперативно-розшукових заходів, передбачених у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Визнання теорії оперативно-розшукової діяльності самостійною наукою дало змогу включити її до числа наук кримінально-правового циклу, дані яких використовуються в ході розкриття та розслідування злочинів. У системі юридичних наук саме теорія оперативно-розшукової діяльності покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю комплексом наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та застосування оперативно-розшукових заходів, створення методологічних, правових, організаційних, інформаційних та інших передумов професійної готовності й успішної діяльності оперативно-розшукових підрозділів із попередження, виявлення та розкриття злочинів.

Інтеграційні процеси свідчать, що останнім часом наукове обґрунтування й теоретичні дослідження проблем використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві відбувається в межах різних галузей знань, зокрема й щодо функціонального призначення ОРД у кримінальному процесі. Як справедливо зауважує професор М. А. Погорецький, «гносеологічна сутність ОРД і кримінального процесу полягає в тому, що вони спрямовані на пізнання злочину через його сліди, що є його результатом, процес пізнання яких здійснюється за загальними законами гносеології через універсальні методи пізнання, застосування яких у кожному з цих видів діяльності має свою специфіку. ОРД є одним із засобів кримінально-процесуального пізнання, що розширює пізнавальні можливості останнього».

Слід зазначити, що сьогодні кримінальний процес, криміналістика й теорія оперативно-розшукової діяльності стають найбільш близькими з теоретичного й практичного погляду юридичними науками. Багато спільного в історії їх розвитку, тактиці й методиці проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів.

Як справедливо наголошує М. В. Даньшин, «криміналістика, у свою чергу, виступає теоретичним фундаментом для формування положень і рекомендацій теорії оперативно-розшукової діяльності. Ці науки співвідносяться як однотипні за суттю реалізації соціального функціонального навантаження. Теорія ОРД, маючи спільний з криміналістикою об'єкт, до того ж має спільний предмет дослідження. Його основу складають дві групи закономірностей: 1) закономірності механізму вчинення злочинів та їх відображення у навколишньому середовищі; 2) закономірності, що проявляються в діяльності з виявлення, розслідування і попередження злочинів. Уявляється, що це знайшло нормативне підтвердження у Кримінальному процесуальному кодексі України, де для визначення способів отримання доказів використовуються терміни «слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії».

Близькість теорії оперативно-розшукової діяльності до криміналістичної науки й кримінального процесу зумовлена не тільки єдністю об'єкта й предмета

їх дослідження, чимало спільного поєднує їх і в методології. Низка криміналістичних розробок із тактики й методики стали основою для формування теорії оперативно-розшукової діяльності, а оперативна техніка сформувалася саме в межах криміналістики. Це свідчить про те, що процеси диференціації та інтеграції теоретичних знань у межах різних наук відбуваються паралельно. На кожному етапі такого процесу визначається предмет цієї науки, висвітлюється зміст, функції та цілі кожної галузі наукового знання. Ця закономірність характерна також і для системи наук кримінально-правового циклу.

2. Сучасні напрями розвитку теорії ОРД в Україні.

Зміна орієнтацій нашого суспільства в політичній, економічній, соціальній, правовій сферах та різке ускладнення криміногенної ситуації в країні обумовила розвиток специфічної системи наукових знань, предметом дослідження яких є переважно негласні, заходи, засоби і методи, що застосовуються оперативними підрозділами правоохоронних органів у процесі оперативно-розшукової діяльності. В результаті інтеграції та диференціації системи наук кримінального циклу сформувалася як самостійна галузь наукового знання теорія оперативно-розшукової діяльності.

У розвиток і становлення теорії оперативно-розшукової діяльності в незалежній Україні особливий внесок зробили вітчизняні науковці К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, Є. О. Желєзов, А.М. Кислий, І.П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В.В. Матвійчук, О.В. Негодченко, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, В.П. Пилипчук, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, В.Л. Регульський, М.Б. Саакян, І.В. Сервецький, О.П. Снігерьев, В.В. Шендрик, І.Р. Шинкаренко та ін.

Вказані вчені прийняли активну участь у розробці проектів законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) та інших нормативних актів, що регламентують правові засади, організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності. За роки незалежності в Україні підготовлено й опубліковано ряд підручників, серед них: Оперативно-розшукова діяльність ч.1. автор О.М. Бандурка 2002р.; Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ, загальна частина за заг. редакцією Л.В. Бородича; Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку за заг. редакцією Ю.Ф. Кравченка 2000р. та ряд монографій¹⁰.

¹⁰ Див., напр.: Козаченко І.П., Регульський В.Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності: Монографія. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999; Дидоренко Э.А., Кириченко С.А., Разовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве: Монография. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000; Долженков О.Ф., Думко А.Ф., Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції: Монографія. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с. Антонов К.В.

Захищено значну кількість кандидатських і докторських дисертацій, присвячених проблемам оперативно-розшукової тематики, проведено науково-практичні конференції. У результаті чого одержали фундаментальну розробку чимало важливих і принципових питань цієї галузі наукового знання.

Станом на 2022 р. в Україні функціонує п'ять спеціалізованих вчених рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальністю – оперативно-розшукова діяльність, серед яких у КНУВС, ХНУВС та ОДУВС університетах з захисту докторських дисертацій. Завдяки цьому з'явилося нове покоління вчених, що продовжили комплексні теоретичні дослідження і захистили докторські та кандидатські дисертації з актуальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності. За останні роки тільки у Харківському національному університеті внутрішніх справ та підпорядкованих йому інститутах було підготовлено понад п'яти десятків дисертаційних досліджень, серед яких докторські дисертації О.П. Снігерьова, О.Ф. Долженкова, В.Л. Ординського, В.Д. Пчолкіна, В.В. Шендрика, О.О. Юхна, М.В. Стацака, О.В. Кириченка, Р.О. Тагієва, О.В. Федосової та кандидатські дисертації І.М. Колошка, І.Р. Шинкаренка, Г.О. Душейка, В.А. Некрасова, Н.Є. Філіпенко, В.П. Захарова, Д.М. Середи, О.А. Гапона, В.О. Голубєва, М.О. Сергатого, В.А. Журавльова, В.В. Зубенка, А.А. Глієвого, О.В. Пояркова, С.М. Піскуна, В.О. Сілюкова, Ю.Е. Черкасова, П.Я. Мінки, С.Б. Мелешева, В.В. Шендрика, І.І. Шинкаренко, А.В. Гайдара, А.В. Єфремова, Д.В. Бойчука та ін.

Теоретичні дослідження з актуальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності здійснювалися також колективами Київського, Дніпропетровського, Луганського, Львівського, Одеського університетів внутрішніх справ та інших навчальних закладів МВС і Академії Служби безпеки України. Серед них докторські дисертації К.В. Антонова, В.В. Крутова, М.О. Погорецького та Ю.Ю. Орлова, М.Б. Саакяна, А.М. Кислого кандидатські дисертації С.С. Паламарчука, В.П. Євтушка, В.П. Дробота, О.В. Рибальського, В.М. Круглого, Ю.Ю. Орлова, Д.Й. Никифорчука, А.О. Михайличенко, М.Й. Курочки, В.Я. Горбачевського, Г.М. Бірюкова, К.В. Муравйова, Е.В. Рижкова, В.А. Колесника, В.В. Іванова,

---

Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань (за матеріалами підрозділів ДСБЕЗ): монографія / К.В. Антонов .– Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – 408 с. Ортинський В.Л. Протидія нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : монографія. – Львів : ЛЮІ, 2004. – 436 с.. Пчолкін В.Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія. – Одеса : НДРВВ ОІВС НУВС, 2005. – 376с. Система методів оперативно-розшукової діяльності : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук проф. О.Ф. Долженкова. – Одеса : Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007– 262 с. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с. М.Б. Саакян Операції в оперативно-розшуковій діяльності : теорія і практика : монографія. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 215с.

П.А. Єрмакова, В.Л. Грохольського, С.В. Обшалова, В.В. Макарова, С.І. Ніколаюка, В.І. Литвиненка, В.А. Глазкова, та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним питанням теорії та практики оперативно-розшукової діяльності, багато проблем у цій сфері або залишаються зовсім не дослідженими, або потребують подальшої розробки. Необхідність їх дослідження зумовлена змінами, що відбулися протягом останніх років у суспільстві, в оперативній обстановці, в українському законодавстві та відомчих нормативно-правових актах, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, розвитком теорії цієї науки, а також багатьма іншими факторами.

Аналіз проведених в Україні наукових досліджень спонукає до висновку, що на сучасному етапі особливої уваги з боку науковців потребують розробки ті питання теорії оперативно-розшукової діяльності, які визначають конкретні особливості здійснення оперативно-розшукових заходів і у своїй сукупності розкривають:

- соціальну обумовленість і державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності;*
- шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання цієї діяльності;*
- принципи здійснення оперативно-розшукової діяльності;*
- проблеми застосування спеціальних засобів, заходів і організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності;*
- питання компетенції різних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також координації їх діяльності;*
- особливості організації й тактики проведення оперативно-розшукових заходів;*
- проблеми державного та відомчого контролю за цією діяльністю з метою забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян.*

Подальший розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності багато в чому пов'язаний з науковою розробкою саме цих напрямків наукових досліджень. Це вимагає від науковців більш поглибленого дослідження методологічних засад теорії оперативно-розшукової діяльності.